

*Л.П. Сердійчук*

## ФОРМИ ПРОЯВУ АВТОБІОГРАФІЧНОГО В ТЕКСТАХ

Тексти автодокументального жанру – тексти людського документа [2], останнім часом є об'єктом посиленої уваги лінгвістів, літературознавців, соціологів та психологів (М. Бахтін, Ф. Лежен, Т. Черкашина, А. Цяпа, С. Єрмоєнко).

Метою цієї роботи є опис різновидів автобіографічних текстів як таких, що наповнені фактами власного життя автора та вивчення їх характерних рис, основних ознак, структури й параметрів класифікації.

В автобіографічних текстах найповніше розкривається мовна особистість, оскільки в них наводиться реальна, нічим і ніким не спотворена картина власних поглядів людини на світ, її концептуалізація й категоризація понять про навколишній світ. Різні види автобіографій і прояви автобіографічного в мовленні утворюють автобіографічний дискурс. Актуальним є виділення жанрів у різних типах дискурсу і співвіднесення окремих текстів з певними жанрами.

На думку Ф. Лежена, існує ціла система автодокументів, “его-текстів”, частиною якої є жанр автобіографії. Основними визначальними критеріями автобіографічних текстів він вважає:

- форму мови: розповідь, проза;
- об'єкт зображення: індивідуальне життя, історія особистості;
- позицію автора: ідентичність автора і оповідача;
- позицію оповідача а) ідентичність автора головному герою, б) ретроспективна перспектива оповіді [10].

Серед жанрів автобіографічного дискурсу виділяють: автобіографію, мемуари (спогади), лист, щоденник, сповідь. Ф. Лежен наводить чіткі ознаки розрізнення автобіографії й “сусідніх” жанрів автобіографічного дискурсу, фіксуючи ряд опозицій, необхідних для виділення жанру автобіографії з інших текстів людського документа. Автобіографія протиставляється щоденнику (різні позиції в часі), мемуарам (об'єктом розповіді яких є не тільки окрема особистість), автобіографічному роману і поемі (які через присутній вимисел є об'єктами літературознавства), сповіді (зображується лише внутрішній стан людини) [2].

Головним жанром автобіографічного дискурсу є автобіографія, у якій ідеться про обставини життя автора, представлені ним самим. Традиційно автобіографії жанрово поділяються на художню автобіографію й автобіографічний документ. Існує відмінність між документальною та художньою автобіографією. Перша належить до мемуарно-біографічної прози і має за мету найбільш повно відобразити індивідуальність автора, ознайомити з подіями його життя, відобразити своєрідність його філософських концепцій, картину соціально-історичного періоду. У художній автобіографії присутні автобіографічний герой, який не завжди є

відображенням автора, ліричні відступи, специфічні критерії у відборі матеріалу, елементи вимислу й узагальнення [1, с. 5 – 28]. Автобіографічні тексти, як правило, не тільки вміщують фактичні дані життєвого досвіду, але й об'єднують у собі документальні і художні риси. Більшість автобіографій – це "не просто хронологічне викладення фактів, а літературне оформлення деталей і подій, які набувають статусу фактів у процесі створення певною людиною образу самої себе" [9, с. 351]. Такі твори ми назвемо літературними автобіографіями [6].

Мемуари – це спогади про пережите, записи про реальні події минулого, свідками чи учасниками яких були автори [11]. Вони пишуться на основі особистого досвіду, переглянутого й переоціненого відповідно до змін в особистості автора та суспільно-політичних поглядах на час їх написання.

Мемуари можуть мати вигляд художніх творів, однак головний корпус текстів – це позахудожня розповідь, жанр документальної літератури, оскільки акцентується документальний характер тексту, його достовірність. Головними умовами написання мемуарів є чітке дотримання історичної правди, фактографічність, ретроспективність, хронікальний характер розповіді, безпосередність свідчень, відмова від "три" сюжету, недоцільних художніх прийомів [8]. Одним із конструктивних факторів мемуарів є авторська суб'єктивність, цей жанр передбачає активну присутність думки автора, його індивідуальних оцінок.

Мемуари часто належать особам, які відігравали важливу роль в історії, і охоплюють значний проміжок часу, наприклад, все життя автора, нерідко поєднуючи важливі події з дріб'язковими проблемами повсякденного життя [10]. Мемуари можна класифікувати за різними параметрами:

- за співвідношенням суб'єкта і об'єкта розповіді: об'єктно- та суб'єктно орієнтовані. [8]. В об'єктно-орієнтованих текстах наратив будується навколо об'єкта розповіді. Поява таких текстів зумовлена значущістю подій, які вони фіксують, такі мемуари звертають більше уваги на події навколо автора, ніж на самого автора. У суб'єктно-орієнтованих текстах у центрі уваги знаходиться суб'єкт розповіді – автор, значущість особистості і особистих подій мемуариста дає йому право говорити про себе. Якщо мемуарист – яскрава і надзвичайно значуща для історії чи культури мовна особистість, то читацьке та дослідницьке сприйняття його тексту буде зосереджено на ньому [13].

- за участю/неучастю автора в подіях, що зображуються. Мемуарист може написати власні спогади про події ("прямі" мемуари), чи переказати чужі свідчення ("непрямі" мемуари) [13].

- за типом об'єкту спогадів. Виділяють три типи спогадів: спогади про події, спогади про час, спогади про особу [8].

- за часовою дистанцією між подією і часом написання: мемуари, що у своїй розповіді доходять до моменту самої розповіді – "зараз", і мемуари зі строго усвідомленою межею між "тоді" і "зараз" [8].

Щоденники – це сукупність фрагментарних записів, які автор робить для себе. Вони ведуться регулярно і, найчастіше, супроводжуються зазначенням дати. Такі записи організують індивідуальний досвід і, як письмовий жанр, відображають становлення індивідуальності в культурі, формування особистого “я” [14]. Вони відображають думки і прагнення автора, його душевний і психічний стан, переконання, культурний та освітній рівень. Реальні щоденники вперше набули поширення в Англії в XVII ст. і можуть розглядатись як вид історичних, історико-біографічних та історико-культурних документів [15].

Щоденникові тексти мають такі основні ознаки:

- автобіографічна спрямованість, оскільки вони розглядають світ з суб’єктивної точки зору, унікального “тут” і “зараз” свого автора,
- орієнтованість на дійсність, на реальні події, а не на творчий задум автора.

Щоденникове письмо характеризується різноманітними формами – від вузько документальних, завданням яких є фіксація поточних справ, до таких, що наближаються до літературних творів [7] Від особистих щоденників слід відрізнити літературні твори (напр., роман-щоденник) чи інші публікації, які використовують форму щоденника.

Особистий щоденник – це автобіографічний документ, який відображає еволюцію, певні етапи життя автора, його оточення, стосунки із суспільством і навколишнім середовищем, трансформацію його свідомості, способу мислення, мотивацію вчинків і поведінки [15]. Датування – найперша ознака, за якою ми визначаємо текст як щоденник. Датування необхідне для ідентифікації часу, до якого належать записи. Без нього важко, розглядати щоденник як правдивий автобіографічний документ, оскільки неможливо співвіднести подію з реальним історичним контекстом, прослідкувати еволюцію поглядів автора.

Основними характерними ознаками щоденника вважають:

- документальність, що включає датування й авторство (заявлене в тексті унікальне авторське повідомлення про правдивість змісту),
- змістовність й інформативність, що відрізняють щоденники від записників чи робочих зошитів,
- завершеність кожного окремого запису,
- інтелектуальна та духовна значущість, що дозволяють віднести феномен особистого щоденника до культурного явища [15].

Існують також віртуальні щоденники, які не мають відповідників на матеріальних носіях, пишуться виключно для Інтернету і часто ведуться в режимі on-line. Такі віртуальні часописи не претендують на довговічність, їх можна редагувати безліч разів

Листи – традиційна форма дистантного спілкування. Всі листи, незалежно від того, висилають їх факсом, звичайною чи електронною

поштою, поділяють на ділові (службові), офіційні та особисті (приватні). Формальною ознакою автобіографічного листа є його написання від першої особи, апеляція до власного досвіду [4]. В особистих листах автор описує власне життя і пережитий досвід, отже, вони є автобіографічними. Незважаючи на розмаїття різновидів приватних листів, їм, як правило, притаманні такі спільні ознаки як логічність побудови, конкретність, інформативність, клішованість і етикетність.

У структурі листа виділяють вступ, основну частину і закінчення. Вступ (початок) зазвичай не перевищує обсягом один абзац і містить інформацію, що вводить читача в курс справи, посилання на попереднє листування тощо. Основна частина включає головну тему листа і поділена на абзаци, кожен з яких може висвітлювати певну подію, розвивати думку, містити повідомлення. В автобіографічних листах знаходимо перелік чи опис фактичних даних і деталей недавніх подій життя автора, який дає їм свою оцінку, виражає своє ставлення. Комунікативне завдання такого листа – проінформувати адресата про події і факти, що відбулися у житті автора. Заключна частина включає в себе запевнення, побажання, прохання.

Сповідь. Релігійна сповідь поклала початок жанру сповіді як літературному, філософському і публіцистичному феномену. У літературній сповіді можна виділити сповідь публіцистичну (автобіографічного плану) і художню сповідь.

Під автобіографічною сповіддю ми розуміємо текст, у якому розповідь ведеться від першої особи, при чому оповідач (автор) допускає читача до “найсокровенніших глибин власного духовного життя, намагаючись зрозуміти найтендітніші істини про себе”. Така сповідь є “особливою точкою зору на приватне життя” [5] і має наступні характерні риси:

- обов’язкова присутність двох комунікантів: автора (того, хто сповідається), і адресата (того, хто слухає, приймає сповідь),
- вербалізована комунікація, оскільки супроводжується мовленням (усним чи письмовим),
- аналітичне зображення внутрішнього життя людини з установкою на щирість, відвертість, суб’єктивну істинність висловлювання,
- усвідомлення, розуміння й прийняття самого себе і навколишнього світу як головна мета сповіді. Знімається напруга між змістом життя як його розуміє “я” і власне життям як ланцюжком подій. Досвід сповідального самоусвідомлення дає поштовх для становлення особистості [5].

Автобіографічні елементи присутні не лише в щоденниках, спогадах чи мемуарах. В художній літературі часто зустрічаються автобіографічні (часом щоденникові) розповіді від першої особи.

Поряд з традиційними автобіографіями в сучасному світі існує автобіографізм нового формату. Його можна прослідкувати в сучасних телевізійних ток-шоу про особисте життя, на сторінках “жовтої преси” та глянцевих журналів, а також у рамках автобіографічного театру [3, с. 117-125]. В класичній автобіографії головним є переосмислення власного життя, а новий тип автобіографії будується не на осмисленні, а на показі; розповідь

про себе перетворюється на перформанс, відбувається заміна “story-telling” на “showing” [3]. Виникає новий формат автобіографії – історія життя розповідається і одночасно показується, глядач може бути свідком створення оповіді, а разом з тим – і народження авторського “я”. Автобіографічний дискурс, що створюють автори популярних глянцевого журналі, пересікається з поняттями стильності і гламурності. Автор описує себе не через звичну й очікувану історію власного життя, характеристику внутрішнього світу, а через матеріальні речі, що його оточують і якими він володіє. Автобіографічний нарратив фактично замінюється списком-каталогом речей, що оточують “глянцевого” персонажа. Автобіографічний дискурс у такому варіанті втрачає часовий вимір (історія життя) і набуває просторового (влаштованість себе і життя навколо себе) [3].

Неймовірної популярності набули автобіографічні сайти, так звані соціальні мережі “Facebook”, “ВКонтакте” тощо, на яких пересічні громадяни розміщують дані про себе, наводять факти зі свого життя, розповідають про останні події. Характерним для таких автобіографій, на нашу думку, є абсолютна розкутість змісту і довільна форма викладу. Існує можливість on-line спілкування відвідувачів сайтів, тобто комунікація відбувається в реальному часі, “тут і зараз”, є прямою і характеризується відсутністю великого часового проміжку між створенням повідомлення і його сприйняттям. Такий дискурс має діалогічну форму.

Отже, автобіографічний дискурс представлений такими жанрами: документальні, художні, літературні автобіографії, мемуари, особисті щоденники, приватні листи та сповіді. Розмежування жанрових форм залежить від форми мови, змісту чи ситуації спілкування.

Однією з подальших розвідок у даному напрямку є дослідження автобіографічних текстів у когнітивному і комунікативно-прагматичному аспектах.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Бронская Л.И. Концепция личности в автобиографической прозе русского зарубежья I пол. XX в. – Ставрополь: изд-во Ставропольского гос. ун-та, 2001. – 120с.
2. Лежен Ф. В защиту автобиографии // Иностранная литература. – 2000. – № 4. – С.108-122.
3. Рогинская О. Глянцевое “я”: женские журналы и кризис автобиографизма <http://www.magazines.russ.ru/km/2004>
4. Савкина И. Теория и практики автобиографического письма. Автобиографическая практика в России и во Франции. Сборник статей. – М.: ИМЛИ РАН. 2006. – 278 с.
5. Садовникова Т.В. Исповедальное начало в прозе 1960-х годов: Дис. канд. филол. наук: 10.01.01: Екатеринбург, 2004. 204с.
6. Сердійчук Л.П. Автобіографія як спосіб самопрезентації мовної особистості.//Вісник Житомирського педагогічного університету. – 2004. – № 16. – С.120-123.

7. Танчин К.Я. Щоденник як форма самовираження письменника: Автореф. дис. ...канд. філол. наук 10.02.06. – Тернопіль, 2005. – 20с.
8. Фрайман И. Русские мемуары в историко-типологическом освещении: к постановке проблемы. Ел.варіант: <http://articles.excelion.ru/science/lingvist/soch/6747.html> (2010).
9. Herman D. Autobiography, Allegory and the Construction of Self // British Journal of Aesthetics. P. 351-360. – <http://ctr.umkc.edu/user/sppalmer/hps.htm> (2003).
10. Lejeune Ph. Der autobiographische Pakt//Die Autobiographie: zu Form und Geschichte einer literarischen Gattung/Hrgs. Von Gunter Niggel. Darmstadt, 1989: 359.
11. [http://bse.sci-lib.com/article\\_075424.html](http://bse.sci-lib.com/article_075424.html) (2010).
12. <http://wikipedia.org/wiki/Мемуары> (2010).
13. [http://www.krugosvet.ru/ac/kultura\\_i\\_obrazovanie/memuarnaja/html](http://www.krugosvet.ru/ac/kultura_i_obrazovanie/memuarnaja/html) (2010).
14. <http://wikipedia.org/wiki/Дневник> (2010).
15. [.http://www.dnevnikovedenie.ru/html](http://www.dnevnikovedenie.ru/html) (2010).